

Écosofia

ASSAIG, 68

Raimon Panikkar

ECOSOFIA

LA SAVIESA DE LA TERRA

Edició i introducció

JORDI PIGEM

FRAGMENTA EDITORIAL

Títol original *Ecosofia. La saggezza della Terra*

Publicat per FRAGMENTA EDITORIAL
Plaça del Nord, 4
08024 Barcelona
www.fragmenta.cat
fragmenta@fragmenta.cat

Collecció ASSAIG, 68

Primera edició FEBRER DEL 2021

Direcció editorial IGNASI MORETA
Disseny de la coberta ELISENDA SEVILLA I ALTÉS
Fotografia de la coberta INÈS CASTEL-BRANCO

Impressió i relligat ROMANYÀ VALLS, S.A.

© 2015 FUNDACIÓ VIVARIUM
RAIMON PANIKKAR
International copyright:
Jaca Book, S. R. L., Milà
pels textos de Raimon Panikkar

© 2021 JORDI PIGEM PÉREZ
per la introducció, la cura de l'edició
i les traduccions al català

© 2021 FRAGMENTA EDITORIAL, S. L. U.
per aquesta edició

Dipòsit legal B. 3452-2021
ISBN 978-84-17796-50-1

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Amb el suport del Departament de Cultura

RESERVATS TOTS ELS DRETS

ÍNDEX

<i>Introducció. Ecosofia, l'art d'escoltar la Terra</i>	7
1 <i>El triple naixement del concepte d'ecosofia</i>	9
2 <i>L'arc Tvergastein-Tavertet</i>	12
3 <i>L'ecosofia de Panikkar</i>	16
4 <i>Tot viu</i>	21
5 <i>En el tercer decenni del segle XXI</i>	24
I La Terra és viva, la matèria és viva	27
II Ecosofia o la relació cosmoteàndrica amb la natura	33
1 La crisi actual reflecteix el declivi dels nostres pressupòsits culturals	35
2 Només una transformació pot salvar-nos	37
3 Una transformació d'aquesta mena és l'experiència cosmoteàndrica	38
4 La veritable natura no és cap objecte	39
5 Les categories de les ciències naturals són insuficients per tractar amb la natura	41
6 Comprendre la natura implica adonar-nos de la mútua pertinença cosmoteàndrica	43
7 L'art (<i>technè</i>) de tractar la natura és l'ecosofia	44

8	La natura és el nostre tercer cos	45
9	L'«emancipació» de la tecnocràcia és la tasca alliberadora, inicialment dolorosa, del nostre temps	46
III	La visió ecosòfica de l'edat mitjana	51
IV	Bhūmijñāna/Ecosofia: una reflexió intercultural	57
1	Política	69
2	Ciència	74
3	Filosofia	82
	<i>Procedència dels textos</i>	91
	<i>Índex onomàstic</i>	93

INTRODUCCIÓ

ECOSOFIA, L'ART
D'ESCOLTAR LA TERRA*Jordi Pigem*

UN DELS REPTES MÉS GRANS del segle XXI és aprendre a conviure dins la biosfera. Per aprendre a conviure amb la xarxa de la vida que cobreix la Terra, hem d'entendre-la millor. Aquest és el propòsit de l'ecosofia.

El nostre coneixement científic sobre els processos i cicles de la biosfera creix constantment. Des de fa més de mig segle, i cada vegada amb més dades, la teoria Gaia mostra que el conjunt de la vida regula multitud de paràmetres físics i químics de la biosfera (a l'atmosfera, als oceans i a la superfície dels continents) d'una manera comparable a com un organisme regula les seves constants vitals.¹ L'autoregulació del conjunt de la

¹ Cf., dins la literatura recent, Timothy M. LENTON / Sébastien DUTREUIL / Bruno LATOUR, «Life on earth is hard to spot», *The*

biosfera és com a mínim comparable amb l'autoregulació d'una cèl·lula.² Ara bé, avui sabem que la complexitat d'una cèl·lula desborda la nostra comprensió: cada cèl·lula sap el que fa, i el que fa supera de llarg qualsevol de les nostres tecnologies.³ Com va assenyalar Barbara McClintock el 1983, és evident que la cèl·lula té algun tipus de sensibilitat i coneixement i que sap emprar aquest coneixement de manera assenyada.⁴ Si cada cèl·lula és un prodigi, més gran prodigi és el conjunt de la vida a la Terra. ¿Què en sabem, de fet, de

Anthropocene Review, 0:0 (2020), p. 1-25, i, des d'una perspectiva més avançada, Carlos DE CASTRO, *Reencontrando a Gaia. A hombros de James Lovelock y Lynn Margulis*, Genal, Málaga, 2019. Cal deixar clar que el fet que la Terra s'autoreguli no vol dir que no l'afectin les moltes maneres en què avui estem pertorbant-ne l'equilibri (el fet que un organisme s'autoreguli les constants vitals no vol dir que no pugui rebre cops, emmalaltir i morir).

² Ja ho suggeria Lewis Thomas en el seu clàssic *The lives of a cell*, Viking, Nova York, 1974, p. 3-5.

³ Cf. Jordi PIGEM, *Intelligència vital. Una visió postmaterialista de la vida i la consciència*, Kairós, Barcelona, 2016, especialment les p. 87-90.

⁴ En el seu discurs d'acceptació del premi Nobel de Medicina, el 8 de desembre de 1983 a Estocolm, Barbara McClintock afirma que en la cèl·lula hi ha d'haver «algun mecanisme de sensació» (*some sensing mechanism*), i que cal investigar la capacitat de «coneixement» de la cèl·lula i «com utilitza aquest coneixement de manera assenyada» (*how it utilizes this knowledge in a 'thoughtful' manner*). Cf. <https://www.nobelprize.org/prizes/medicine/1983/mcclintock/lecture/>.

com batega la vida a la Terra? Si la cèl·lula sap el que fa, ¿què ens impedeix veure que la Terra sap el que fa?

¿N'hi ha prou amb estudiar la Terra com un objecte, amb les eines de l'ecologia i de les ciències naturals? Fa prop de mig segle, tres pensadors eminents, procedents de tres mons filosòfics tan diferents com puguem imaginar (la confluència entre marxisme i psicoanàlisi, la filosofia neopositivista de la ciència i el pensament intercultural i interreligiós), sense saber res l'un de l'altre, van arribar de manera independent a la mateixa conclusió: ens cal ecologia, sí, però encara més ens cal *ecosofia*.

I EL TRIPLE NAIXEMENT DEL CONCEPTE D'ECOSOFIA

Els tres pensadors alludits són el psiquiatre i filòsof francès Félix Guattari (1930-1992), coautor, juntament amb Gilles Deleuze, d'una de les obres més influents de la filosofia europea de la segona meitat del segle xx, *Capitalisme i esquizofrènia*; el filòsof i escalador noruec Arne Næss (1912-2009), inicialment jove promesa de l'hiperracionalista Cercle de Viena, expert en Spinoza i Gandhi i fundador de la *deep ecology*, i el filòsof i teòleg intercultural indocatalà Raimon Panikkar (1918-2010).

Com és d'esperar, tots tres entenen el concepte d'ecosofia de manera diferent. Venen de llocs molt distants, però caminen cap a un mateix horitzó. Saben que, si volem seguir en aquest món, hem d'aprendre a fer i a ser de manera sostenible, i estan convençuts que no hi haurà veritable sostenibilitat sense una transformació de la consciència. No n'hi ha prou amb la informació i el coneixement: ens cal saviesa per aprendre a habitar autènticament a la Terra. Tots tres escolten la mateixa crida des de l'horitzó. L'escolten i ens la fan arribar, en diverses llengües, amb aquest mot enigmàtic: *økosofi*, *Ökosophie*, *écosophy*, *écosophie*, *ecosofia*. És un mot per recordar-nos quelcom que fa massa temps que hem oblidat, un mot per ajudar-nos a despertar.

Aquest *eco-* (*øko-*, *öko-*, *éco-*) deriva d'*oikos* (οἶκος), un terme que en grec clàssic significa la comunitat de persones i altres éssers vivents que conviuen en un mateix indret (la llar amb la família, la terra, els animals i les plantes, com en una masia tradicional). És per això que trobem *oikos* en l'arrel de mots com *eco-nomia*, *eco-logia* o *eco-sistema*. Per la seva banda, el grec *sophia* (σοφία) significa 'saviesa', com en *filosofia* (amor a la saviesa). Ara bé, ¿què volen assenyalar aquests tres pensadors en maridar aquests mots que no havien estat mai junts, *oikos* i *sophia*?

Félix Guattari va presentar el seu concepte d'ecosofia a *Les trois écologies* ['Les tres ecologies', 1989], sen-

se tenir notícia de l'ús anterior d'aquest concepte per part de Næss i Panikkar. Havia anat desenvolupant un interès creixent per les qüestions ecològiques a partir de la influència de l'antropòleg i pensador interdisciplinari Gregory Bateson, molt influent entre els psiquiatres, que a la seva obra cabdal, *Steps to an ecology of mind* ['Passes cap a una ecologia de la ment', 1972], distingia *tres ecologies*, corresponents a l'ecosistema *ambiental*, l'ecosistema *social* i l'ecosistema *mental*. Guattari va adonar-se que hi ha vincles profunds entre aquests tres ecosistemes (el que afecta un afecta els altres) i va voler integrar-los dins una ecosofia (*écosophie*) que fos «alhora pràctica i especulativa, ètico-política i estètica».⁵ Però el 1992 Guattari va morir prematurament, i no va poder desenvolupar a fons les seves intuïcions ecosòfiques.

Panikkar i Næss arriben abans a la idea d'ecosofia, fa gairebé mig segle. Intentaran aprofundir-hi des de dos llocs privilegiats de muntanya on es concentren, ja de grans, a escoltar, escriure i pensar. Mai no es van conèixer, mai no es van ni tan sols comunicar, però els seus camins tenen molt en comú.

⁵ Félix GUATTARI, *Les trois écologies*, Galilée, París, 1989, p. 70.